

KOLLABORATÍV ETNOGRÁFIA

Az etnográfát mint terepmunkán alapuló esettanulmányt át- és átszővi a kutató antropológus és a kutatott közötti együttműködés, kollaboráció, a közösen létrehozott értelmezés. Az erre való reflexió azonban csak a 20. század végén került előtérbe. Az új kritikai megközelítések számára a közös megértés, a kollaboráció mikéntje és következményei egyaránt középpontban álló kérdések. Eredményei pedig az antropológiai múzeumi részvételiség számára is mérvadók.

Az elmúlt két évtizedben a kollaboratív etnográfira különös figyelem irányult az antropológián belül, a módszertani és az elméleti gondolkodásban egyaránt. Részben a szerzőséggel kapcsolatos morális megfontolások kerültek előtérbe, részben az a cél, hogy a segítségével jó etnográfát lehessen létrehozni (Lassiter 2005a; Rappaport 2008: 1.).

A fogalom és a módszer

A szakirodalom elválasztja a kollaboráció, együttműködés fogalmát a vele közeli rokonságban lévő, de több szempontból eltérő jelenségektől. A *kommunikáció* a kölcsönös megértést vagy valamilyen közös jelentésben való részvételt, a *koordináció* a meglévő készségek összehangolását, a *kooperáció* egy adott működési formához való alkalmazkodást, a *kollaboráció* ezzel szemben közös létrehozást helyez előtérbe (Denise 1999). Fontos hangsúlyozni, hogy bár az antropológiai és a muzeológiai munkában számos esetben megvalósított *konzultáció* egy lépés a kollaboráció irányába, mégsem azonos vele, ugyanis másfajta kapcsolatot vagy autoritást feltételez (Schultz 2011: 11.).

A *collaborator* angol terminusként először 1802-ben Jeremy Bentham (1748–1832) angol filozófus és politikus írásában fordult elő: elsőként tematizálja a tudományos, illetve a művészi tevékenységen belül megjelenő többes részvétel lehetőségét és problematikáját. A *collaboration* (együttműködés) szó 1860-ban jelent meg nyomtatott formában Charles Reade (1812–1884) angol író tollából, színházi darabok közös szerzőségét illetően.

A kollaboratív etnográfát a kulturális értelmezésen dolgozó kutatók és kutatottak közötti kreatív együttműködésként, az autoritáson való osztozásként lehet meghatározni. Ez a folyamat, ideális esetben, **átjárja** az antropológiai kutatás egészét: a terepmunka valamennyi fázisában (ez a régebbi fókusz), továbbá az etnográfiai szövegek, az írás vagy egyéb közös produkciók (például

kiállítás) létrehozásában is tetten érhető (Lassiter 2005b: 84.).

Wilhelm Gábor: Stephen Tyler (1986) szerint az etnográfának dialogikusnak és kollaboratívnak kell lennie, az etnográfiai szöveg elkészítését is beleértve.

A kollaboratív etnográfia mint jelenség a kezdetektől kísérte az antropológiai terepmunkát: a kutató és a kutatott együttműködése, közös részvétele az értelmezésben ugyanis a kulturális megértés elengedhetetlen feltétele. Mint újabb megközelítés azonban tudatosan és kifejtetten hangsúlyozza az együttműködést az etnográfiai folyamat *valamennyi* pontján (Lassiter 2005a: 16, 72.). A jelenség már az antropológia egyik alapító atyjánál, Franz Boasnál hangsúlyosan és reflektáltan megjelent: kutatásaiban döntő segítséget kapott George Hunttól, indián „kulcsadatközlőjétől”. Az intenzív és közös alkotómunkát később számos, Afrikában dolgozó aktivista antropológus alkalmazta tudatosan az 1980-as évektől, valamint évtizedek óta jelen van a latin-amerikai antropológiában. A kollaboratív etnográfia azonban csak az elmúlt évtizedben vált az antropológia-módszertan egyik központi kérdésévé (Lassiter 2005a: 46.).

A kollaboráció feltételezi, hogy a résztvevők figyelembe veszik és elfogadják a másik jelenlétét és hozzájárulását az antropológiai értelmezéshez, a cél a közösen létrehozott, új tudás. Ehhez minden résztvevőnek fel kell mérnie a többiek pozícióját, súlyát, hatását, szerepét, és mérlegelnie kell a sajátjával az összeegyeztethetőséget, a kompromisszumokat, a következményeket, a nyereséget és a veszteséget. Fontos, hogy az együttműködésben mindegyik fél „jól járjon” (Phillips 2003: 159.). Bár új tudás keletkezik, de a folyamatban minden tudásforma helyét, létrehozóját, használóját is tiszteletben kell tartani. Az elv nagyon hasonló, mint a Paolo Freire-féle radikális és demokratikus tanulás: mindegyik résztvevő a saját fontos tudásával járul hozzá az eredményhez (uo. 162.).

A *kollaboráció* az antropológiai munka valamennyi szakaszában tetten érhető, szerepe mégsem feltétlenül azonos mindenütt, és az antropológia különböző korszakaiban is más-más hangsúlyt és figyelmet kapott. A 1960-as évekig a személyes kapcsolat, a közös értelmezés kérdése dominált. A kutató és a kutatott közötti személyes viszony mélysége és hossza befolyásolta a közös értelmezés tartalmát. Ezt az együttműködési formát sokáig az antropológiai kutatás természetes velejárójának tekintették. A kollaboráció először az 1960-as évek végén, a korai kognitív antropológiában játszott meghatározó, kitüntetett szerepet – az émikus-étikus megközelítés bevezetésével (Lassiter 2005a: 22–23.). Éppen a külső és a belső értelmezés és leírás alapvető megkülönböztetése és szembeállítására révén vált megkerülhetetlenné a szembesülés az egymástól sokszor gyökeresen eltérő világokkal, egymással fennálló kapcsolatuk és fordíthatóságuk fogalmi tisztázása. Az antropológiai elméletben tehát megjelent a perspektivizmus, valamint a kérdés: ennek milyen hatása lehet a terepmunka során kialakuló együttműködésre?

A kollaboratív etnográfia az alternatív elemzési formák lehetősége és figyelembevételével különbözteti meg a klasszikus értelemben vett résztvevő megfigyeléstől. A kollaboratív etnográfia

ugyanis nem más, mint a közös értelmező leírás létrehozására szolgáló tér (Rappaport 2008: 2.), egyfajta közös és kollektív fogalmi eszköztár. Nem csupán együttes elemzésről van tehát szó, hanem a közös elméletképzés a lényeg (uo. 5.) – amely gyakran nem "nyugati" hagyományokban és nem akadémiai kontextusokban gyökerezik. Az együttműködés ebben az értelemben az adatgyűjtést (mint terepmunkát) közös konceptualizációvá alakítja át (uo. 13.).

Wilhelm Gábor: Linda Tuhiwai Smith (2012) maori antropológus e tekintetben elemzi a *kūils* és a *bels* kutatók kutatókkal kialakított viszonyát, folyamatos alkuit és szerepeit.

A kollaboratív kutatás ebben az összefüggésben szembeállítható az ún. objektív antropológiával: amely nem tart igényt a közös értelmezésre; vagy az összehasonlító módszertannal: amely nem etnográfiaiban, hanem a legkülönbözőbb helyekről származó adatokban gondolkodik. A kollaboratív etnográfia ezzel szemben a *szimmetrikus antropológia* módszerével dolgozik, amely az antropológus kutatót ugyanúgy és ugyanolyan szinten veszi figyelembe az értelmezés létrehozásában, mint a többi résztvevőt (Campregher 2010). Ez a gondolkodás a tudomány- és technológiakutatások (*Science and Technology Studies*, STS), illetve a cselekvőhálózat-elmélet (*actor-network theory*, ANT) hatását tükrözi. A Bruno Latour által hangsúlyozott szimmetrikus antropológia, amely adott cselekvőhálózat valamennyi résztvevőjét azonos módon kezelte, alkalmazhatónak tűnik a kollaboratív etnográfia résztvevőire, ismereteikre, tudásaikra, tárgyvilágukra és az általuk használt nyelvekre egyaránt.

A tudások, tapasztalatok és perspektívák különbsége, ezek találkozása nem mindig eredményez újfajta megközelítést, és nem feltétlenül válik az akadémiai praxis részévé; azaz ezek a kísérletek nem mindig sikeresek: sok esetben törékenyek, sok függ a kapcsolatok (bizalom, stabilitás) minőségétől (Sandberg et al. 2015: 4.; Lassiter 2005a: 149.).

A kollaboratív etnográfia a 20. század második felében a terepmunka eredményeinek, a közösen létrehozott kulturális értelmezések megfogalmazásában és közzétételében, megírásában és kiállításában is nagyobb kritikai figyelmet kapott. Az etnográfia mint szöveg a *Writing culture* (Clifford–Marcus 1986) óta feltételezi a szerzőséget. Vannak ugyan kivételek – mint az autobiográfiák –, de az etnográfiai szövegek döntő részét ma is az antropológusok írják. A kollaboratív etnográfia teoretikusai szerint azonban ennek nem feltétlenül kell(ene) így lennie (Lassiter 2005a, 2005b): a szövegek vagy más interpretációk létrehozásában megmaradhat az együttműködés, az írás vagy kiállítás folyamatában egyenlő szerepet kaphatnak a résztvevők. E normatív elvárás mögött kétfajta érvelés húzódik meg: az egyik etikai (morális), a másik pragmatikus. Nem etikus kihagyni a szöveg létrehozásából a korábbi partnereket (McSherry 2001), mivel így az antropológus szerző dönt arról, mi és hogyan kerül bele, és mi marad ki; viszont a közös szövegezés másfajta és gyakran mélyebb tudást képes létrehozni, mint a hagyományos interpretációs formák.

Pillanatnyilag úgy látszik, hogy a kutatás folyamatában és az eredményének közzétételében nem ugyanaz a kutató és a kutató kapcsolatának jellege: más az autoritás szerepe (Hangartner 2007:

45–46.). A terepmunkához jelentős anyagi feltételekre és időre van szükség, ezt pedig nem mindenki engedheti meg magának (ez a terepmunka neokoloniális oldala). Az információ szempontjából viszont nem ilyen egyszerű a helyzet (uo. 48.): a kutató valójában ki van szolgáltatva a kutatottnak, aki olyan információt, tudást közöl vele, és olyan formában, amit és ahogyan a kedve tartja, és az eseményekhez való hozzáférését is jelentős mértékben kontrollálhatják. A valódi autoritás azonban a szövegközlés körülményeiben keresendő (Rabinow 1986): ami másokat ír le, ezáltal reprezentál és értelmez. És ezen gyakran a kísérleti, dialogikus vagy többszólamú eljárások sem változtatnak (Hangartner 2007: 48.). A radikális kollaboratív etnográfia azonban, úgy látszik, igen: mivel itt az utolsó lépésig, azaz egészen a megszövegezésig és kiadásig valamennyi résztvevő jelen van a döntésekben (Lassiter 2005a, 2005b).

A kollaboráció etnográfija

Az antropológia az elmúlt évtizedekben nemcsak a terepmunkája során összpontosított a kollaboráció kérdésére, hanem az általa tanulmányozott esetekben is egyre gyakrabban tematizálja a jelenséget. „A természetvédelem társadalmi szubjektumai legalább annyira kollaboráció révén formálódnak, mint a természeti tárgyak” – írja Anna Tsing amerikai antropológus (Tsing 2005: 249.). A hétköznapi együttműködés ilyen jellegű antropológiai kutatása azért lehet érdekes a kollaboratív etnográfia mint módszer szempontjából, mert az így szerzett ismeretek visszafordíthatók akár az etnográfiai vagy az antropológiai intézmények, múzeumok működésére is.

Wilhelm Gábor: Tsing (2005: 91.) továbbá amellel érvel, hogy a botanikai osztályozás univerzálissá tétele Európában a reneszánsz korától megszüntette a korábbi, kollaboráción alapuló tudásáramlást a legkülönbözőbb (azaz nem csak "nyugati") társadalmak és helyek között, ezáltal globális szintre emelte az európai logikai mintát.

A globális szinten zajló kapcsolatokban gyakran **határtárgy**ként induló *kollaboratív tárgyak* vannak be csoportokat és egyéneket közös projektekbe (uo. 246.). Ezek a csoportok számára közös tárgyak, ám nemcsak együtt, hanem távol is tartják a résztvevőket egymástól. Eltérő perspektívák kapcsolódnak általuk össze (*coupling*), egymást átfedő különbségekkel. Noha a kollaborációról nem így él az általános kép, Tsing szerint mégis ez a legproduktívabb megjelenése: olyan kollaboráció ez, amelyben a résztvevők hasonlóak vagy sem, vagy van közös értelmezésük (*understanding*) a produktumról, az eredményről, a problémáról, egymásról vagy nincs (uo. 246.), a különbség, a *súrlódás* mégis központi szerepet kap a kollaboráció működtetésében.

Múzeum és együttműködés

Az antropológiai kollaboráció alapkérdései ma alapvetően az eredményekre, az antropológus és a

kutatott kapcsolata révén létrejövő tudásokra összpontosítanak, azaz főleg a szöveggel foglalkoznak. Ebbe a keretbe azonban egyre inkább beletartoznak a kiállítások is (Lassiter 2005a: 143.), a gondolkodásnak pedig része lehet a kollaboráció mint vizsgált téma (Tsing 2005). A szimmetria elve alapján érthető a megközelítés kiterjesztése: hiszen nincsenek már kitüntetett szintek, terek, szereplők, a kollaboráció (a **tudáskörforgás** és a nyitott múzeum értelmében) időben végtelenítve zajlik. Ebben a körforgásban nemcsak tárgyak és tudások kerülnek a múzeumba, hanem maguk a múzeumok is **terep**pé válnak (Fienup-Riordan 2003; Silva–Gordon 2013), és a kollaboráció során folyamatosan új ismeretek és értelmezések jönnek létre.

A múzeumi kollaboráció nem más, mint a közösség és az intézmény (múzeum) együttműködése, új ismeretek létrehozása céljából, tárgyakra és gyűjteményekre alapozott kutatás és bemutatás (kiállítás) megvalósításával (Schultz 2011: 1.). Ez egyfelől lehetővé teszi a közösség számára a múzeumi gyűjtemény használatát, másfelől ebben a munkában a múzeum számára is fontos új tartalmak jönnek létre. Mindez nemcsak módszertani változás, hanem a múzeum önképének megváltozását is eredményezi: miként tud megfelelni intézményként a saját feladatainak és a közösség szükségleteinek egyszerre. Az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején komolyabb elmozdulás indult e területen: az új muzeológia céljainak (befogadó, demokratikus, reprezentatív) megfogalmazásával, az elvek alkalmazási kísérleteivel (McCall–Gray 2013).

Az együttműködés múzeumi kudarcait nagyrészt az intézményen *belüli*, azaz az egyes múzeumi szintek, szereplők, érdekek közötti konfliktusok kialakulása és a megoldások (együttműködési praxisok) hiánya eredményezi. Ehhez arra az együttműködésre volna szükség, amely a kollaboratív etnográfia sajátossága, és a résztvevők számára lehetővé teszi új jelentések és interpretációk létrehozását. De az intézményen belüli, valamint a résztvevők közötti kollaboráció problémái az együttműködésben részt vevő közösségen, csoportokon belül is jelen vannak, ami nem feltétlenül tudatosul a múzeumban. A múzeumi részvételi projektek gyakran indulnak ki abból, hogy a külsős partnerek eleve a helyi közösséget reprezentálják. Ritkán foglalkoznak a kérdéssel, hogy mit jelent és miből áll a helyi közösség, mi az egyes résztvevők viszonya a közösséghez, milyen jellegű a képviselet a közösségben és a múzeumban (Onciul 2013; Lonetree 2012). A legnagyobb kihívás a kollaboráció során, ha hiányzik az egyes résztvevők közötti közös, „egyetlen hang”. Ha a két oldal kellően reflexív, akkor a sikeres együttműködés nem válik megoldhatatlanná (Blain–Wallis 2008: 11.).

A múzeumi együttműködést illetően a helyi múzeumoknak sajátos szerepük van. Szerepüket hangsúlyozzák például a lokális vagy őslakos identitásokkal összefüggésben, viszont kevesen vizsgálják, hogyan *mködn*ek ezek a helyszínen. Ehhez a reprezentáció fogalma mögé kell tekinteni, egészen az ismeretek kontrolljának kérdésköréig: hogyan zajlik a tudásátadás, melyek az elvárások a történelmi narratívákkal kapcsolatban? A belső és a külső perspektívák között lehetséges-e a közvetítés (Isaac 2007: 15.)?

Az antropológiai múzeumi együttműködés és részvételiség leírására ugyanakkor többféle modell

rendelkezésre áll. A hibriditás, *middle ground*, **kontaktzóna** jellegű megközelítések mögött gyakran a textuális elemzés mint modell középpontba állítása található. A tudás átadásának mikéntje, a kontroll kérdése ugyanakkor háttérbe szorul. Bár az eltérő gondolkodásmódok, ideológiák vegyítése és konfliktusai jól láthatók, az ezt megelőző választások és alkuk mint alternatív dinamikus folyamatok nem mindig kerülnek elő kellő mértékben (uo. 16–17.). A helyi kultúrában alapvetően fontos orális hagyomány sajátos dinamikája sem kap kellő hangsúlyt és figyelmet a kutatásokban. A múzeumi vizsgálatok – a **kontaktzóna** modelljének megfelelően – inkább a kultúrák metszeteire (*intersections*) összpontosítanak, és kevésbé a válogató, kizáró, megtartó ideológiákra és gyakorlatokra (uo. 17.).

A **kontaktzóna** mint értelmezési keret helyett a *mediáció* szerencsésebb megközelítésnek tűnik e folyamatok vizsgálatára (uo. 17.), mivel tágabb keretben vizsgálja és jobban figyelembe veszi a különböző álláspontok, jelentések, perspektívák és érdekek közötti döntéseket és kontrollt. Emellett a **mediáció** – valamilyen formában – valamennyi kultúrában jelen van (uo. 17.). Éppen ezért segít jobban megérteni a kulturális fordítás dinamikáját a mikro- és a makroszinten egyaránt.

Wilhelm Gábor:A zuni önkormányzáson belül például számos perspektíva létezik egymás mellett. Bizonyos dolgokkal kapcsolatban specialisták döntenek (ennek ténye azonban része a törzsi világnak). A tanács vallási ügyekben a vallási vezetőkre hallgatva dönt. Egyik tag szerint: „a fehérek kívánságának megfelelően van tanács, a tanács azonban hagyományosan dönt. A döntés eredményét a fehéreknek a fehér módon közöljük, a döntést viszont zuni módon hozzuk.” (uo. 55.)

Az **őslakosokkal** – tágabban a lokális közösségekkel – kapcsolatos anyagok (fotók, tárgyak, szövegek) múzeumi (vagy levéltári) archiválása és kiállítása épp a tárgyakkal kapcsolatos perspektívák eltérései miatt nehéz. Ezek tisztázatlansága megnehezíti az együttműködést. Az érintett közösség számára ugyanis nem mindegy, ki és hogyan „kezeli” őket a múzeumban, ki és mikor férhet hozzá a dokumentációkhoz és információkhoz, illetve hogy múzeumi környezetükben passzív, múltbeli tárgyként, vagy aktív, jelenbeli szerepüket megtartva mutatják-e meg őket. A helyzet pedig nem egyszerűbb akkor sem, ha a közösség egy tagja a kurátor, és tartja kézben az irattári és gyűjteményi anyagokat (Brown 2003: 32–33.). Érintheti-e a tárgyakat nő vagy csak férfi? Láthatja-e nem törzsbeli vagy más törzsbeli? Láthatja-e nem beavatott, nő, gyerek?

Frazon Zsófia:A kollaboratív etnográfia és az ezzel összefüggő múzeumi kollaboráció eseteivel foglalkozó szakirodalom nagyrészt „törzsi” kultúráról és „őslakosokról” beszél, a közösségek és a kolonizáció összefüggésrendszerében. Viszont a kritikai gyakorlatból származó tapasztalatok tágabb társadalmi és kulturális közegben is érvényesek, adaptálhatók.

A múzeumi kollaboráció szempontjából továbbra is a fő kérdés, hogy az őslakos, marginalizált, periférián élő közösségek mennyire akarnak részt venni a globális jellegű áramlásban és cserében, és mennyire akarnak kimaradni belőle. Mennyire teszi ezt a folyamatot lehetővé, szerencsésé, kívánatosá e közösségek hibrid összetétele (Brown 2003: 248.)? Hogyan vonhatók be a múzeumi együttműködésbe: az adott nemzetek, államok paternalista védelme

révén, vagy az örökség egyetemes hálója alatt? Végül: mennyire és hogyan válhat szorossá a múzeumi, az etnográfiai és a hétköznapi együttműködés közötti viszony?

Wilhelm Gábor

Irodalom

Blain, J. – Wallis, R. J. 2008 Sacred, Secular, or Sacrilegious? Prehistoric Sites, Pagans and the Sacred Sites Project in Britain. In: Schachter, J. – Brockman, S. (eds.): *(Im)permanence: Cultures In/Out of Time*. Penn State University Press, Pittsburg, 212–223.

Brown, Michael F. 2003 *Who Owns Native Culture?* Harvard University Press, Cambridge–London.

Campregher, Chris 2010 Development and Anthropological Fieldwork: Towards a Symmetrical Anthropology of Inter-Cultural Relations. *Anthropology Matters*, 12/2.

https://www.anthropologymatters.com/index.php/anth_matters/article/view/205/329

Clifford, James – Marcus, George E. (eds.) 1986 *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley.

Denise, Leo 1999 Collaboration vs. C-Three (Cooperation, Coordination, and Communication). *Innovating*, 7/3. <http://www.sccharterschools.org/assets/documents/collaborationvsthe3cs.pdf>

Fienup-Riordan, Ann 2003 Yu'pik Elders in Museums: Fieldwork Turned on its Head. In: Peers, Laura – Brown, Alison K. (eds.): *Museums and Source Communities: A Routledge Reader*. Routledge, New York, 28–41.

Hangartner, Judith 2007 *Margins of Power. The Constitution and Contestation of Darhad Shaman's Power in Contemporary Mongolia*. Selbstverlag, Bern.

Isaac, Gwyneira 2007 *Mediating Knowledges. Origins of a Zuni Tribal Museum*. The University of Arizona Press, Tucson.

Lassiter, Luke Eric

2005a *The Chicago Guide to Collaborative Ethnography*. University of Chicago Press, Chicago.

2005b Collaborative Ethnography and Public Anthropology. *Current Anthropology*, 46/1, 83–106.

Lonetree, Amy 2012 *Decolonizing Museums: Representing Native America in National and Tribal Museums*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.

McCall, V. – Gray, C. 2013 Museums and the 'New Museology': Theory, Practice and

Organisational Change. *Museum Management and Curatorship*, 29/1, 1–17.

McSherry, C. 2001 *Who Owns Academic Work? Battling for Control of Intellectual Property*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Onciul, Bryony 2013 Community Engagement, Curatorial Practice, and Museum Ethos in Alberta, Canada. In: Golding, Viv – Modest, Wayne (eds.): *Museums and Communities. Curators, Collections, and Collaboration*. Bloomsbury, London, 79–97.

Phillips, Ruth B. 2003 Introduction: Community Collaboration in Exhibitions: Towards a Dialogic Paradigm. In: Peers, Laura – Brown, Alison K. (eds.): *Museums and Source Communities: A Routledge Reader*. Routledge, London, 155–170.

Rabinow, Paul 1986 Representations Are Social Facts: Modernity and Post-Modernity in Anthropology. In: Clifford, James – Marcus, George E. (eds.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley. 234–261.

Rappaport, Joanne 2008 Beyond Participant Observation. Collaborative Ethnography as Theoretical Innovation. *Collaborative Anthropologies*, 1, 1–31.

Sandberg, J. – Jonny, H. – Napier, N. – Levén, P. 2015 Balancing Diversity in Innovation Networks: Trading Zones in University-Industry R&D Collaboration. *European Journal of Innovation Management*, 18/1, 44–69.

Schultz, Lainie 2011 Collaborative Museology and the Visitor. *Museum Anthropology*, 34/1, 1–12.

Silva, Fabíola A. – Gordon, Cesar 2013 Anthropology in the Museum. Reflections on the Curatorship of the Xikrin Collection. *Vibrant*, 10/1, 425–468.

Smith Tuhiwai, Linda 2012 *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. Zed Books, London – New York.

Tsing, Anna Lowenhaupt 2005 *Friction. An Ethnography of Global Connection*. Princeton University Press, Princeton–Oxford.

Tyler, S. A. 1986 Post-Modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document. In: Clifford, J. – Marcus, G. (eds.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, 122–140.

Wingfield, Chris 2013 Reassembling the London Missionary Society collection. Experimenting with symmetrical anthropology and the archaeological sensibility. In: Harrison, R. – Byrne, S. Clarke, A.

(eds.): *Reassembling the Collection: Ethnographic Museums and Indigenous Agency*. School for Advanced Research Press, Santa Fe, 61–87.

Néprajzi múzeum 2016 ©